Scientific quarterly (scientific-research article) of Islamic world political research
Vol. 13, No. 2, Summer 2023, 103 - 120
DOI: 10.21859/priw-130205

General and Key Factors of Revolution and Coup d'état in the Arabic countries of the Middle East by Fuzzy Delphi

Ali Boghairy[1]

Date of Received: 2023/01/16 **Date of Acceptance**:2023/05/07

Abstract

Some scholars believe that many of 2010-2015 upheavals in the Middle East are revolutions. However, if we define the revolution in a delicate and traditional meaning and draw off the variety of instability, it isn't possible to call them revolutions except a few numbers with lots of doubts. But, most of researchers believe that the risk of revolution has always been high and because of this, the its perpetual attention and research is necessary. The Coup d'état is another upheaval which, notwithstanding the revolution, has been taken place a lot. The problem is that some of the Middle East's Coup d'états tend to absorb the elements of revolution. So, the separating line between the revolution and Coup d'état often become pale. The matter emphasizes researching of it. Among different questions, the reasons of their occurrence have always been an important question. The article by reviewing the Arabic Middle East from 1992 to 2015 and by using the opinions of Iranian experts and the Fuzzy Delphi, found 6 and 4 general and key factors of happening revolution and Coup d'état respectively. These are only 20% of all factors, but have an 80% influence on the happening of it. The matter has functional advantages since time and financial limitations for actors prevent them to control all the factors effectively. So, governmental and non-governmental actors are searching key factors to reduce costs and achieve the most efficiency.

Keywords: Revolution, Coup d'état, Arabic Middle East, Fuzzy Delphi, Key factors.

Assistant Professor of Ahl al-Bayt International University, Tehran, Iran, boghairyali@yahoo.com
Copyright © 2018, This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/ or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA...

[Downloaded from priw.ir on 2026-01-29]

فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

۱۰۴

سال سیزدهم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۲

[Downloaded from priw.ir on 2026-01-29]

پژوهشهای سیاسی جهان اسلام، انجمن مطالعات جهان اسلام
فصلنامه علمی (مقاله علمی - پژوهشی) پژوهشهای سیاسی جهان اسلام، سال سیزدهم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۲، صص ۱۲۰ - ۱۰۳

DOI: ۱۰.۲۱۸۵۹/priw-۱۳۰۲۰۵

شناسایی عوامل عمده و کلیدی وقوع انقلاب و کودتا در کشورهای عرب خاورمیانه با استفاده از روش دلفی فازی

علی بغیری[۱]

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۲۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۲/۱۷

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

چکیده

از دیدگاه برخی از صاحبنظران بسیاری از تحولات واقع شده در دهه اول و دوم قرن بیست و یک خاورمیانه انقلاب است. با این حال، اگر انقلاب را در معنای دقیق و سنتی آن تعریف نمائیم و میان انواع مختلف بی‌ثباتی تمییز قائل شویم، نمی‌توان نام انقلاب را جز بر تعداد معدودی از تحولات و آن هم با اما و اگر عنوان نمود. از طرف دیگر، همواره ریسک وقوع انقلاب در این منطقه زیاد بوده است و همین موضوع می‌تواند ضرورت توجه و بررسی دائم این تحول را خاطر نشان سازد. کودتا نیز تحول دیگری است که البته، برخلاف انقلاب، بارها به وقوع پیوسته است. نکته آن است که برخی از کودتاهای این منطقه بعد از مدتی ویژگی‌های انقلاب را به خود گرفته‌اند و از این رو با مشارکت توده همراه گشته‌اند. لذا، در بسیاری از مواقع خطوط تمییز میان کودتا و انقلاب کمرنگ می‌شوند. این مسئله ضرورت بررسی کودتا را نیز دوچندان ساخته است. از میان سؤالات مختلف، چرایی وقوع این تحولات همواره یکی از سؤالات مهم بوده است. این اثر با مطالعه کشورهای عرب خاورمیانه در بازه زمانی ۲۰۱۵-۱۹۹۲ و با بهره بردن از کارشناسان ایرانی در تکنیک دلفی فازی، به ترتیب ٦ و ٤ عامل را به عنوان عوامل عمده و کلیدی وقوع انقلاب و کودتا شناسایی نمود. این عوامل تنها ۲۰ درصد از کلیه عوامل هستند، ولی از ضریب تأثیرگذاری ۸۰ درصدی در وقوع تحولات مذکور برخوردارند.

واژه‌های کلیدی: انقلاب، کودتا، خاورمیانه عربی، دلفی فازی، عوامل کلیدی.

---

۱. استادیار دانشگاه بین‌المللی اهل بیت(ع)، تهران، ایران، boghairyali@yahoo.com

Copyright © 2018, This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and Adapt the material for any purpose

[Downloaded from priw.ir on 2026-01-29]

۱. مقدمه

کودتا و انقلاب در زمره بزرگترین تحولات انسانی هستند که با بیشترین تغییرات سیاسی ـ اجتماعی همراه هستند. وقوع این دو تحول معمولاً با تغییرات شدیدی در ساختارهای سیاسی ـ اداری، چیدمان نخبگان، گفتمان‌های حاکم و حتی مراودات خارجی و منطقه‌ای همراه است. از این‌رو، بررسی این بی‌ثباتی‌ها یکی از موضوعات همیشگی و مهم دانشمندان حوزه امنیت بوده است. چیستی و چگونگی وقوع این رخدادها؛ راه‌کارهای کنترل، مدیریت، جهت‌دهی، تشدید، تضعیف و یا تغییر آن‌ها؛ چگونگی و چیستی نوسانات آن‌ها و چگونگی خاتمه آن‌ها از جمله سؤالاتی است که بارها مورد توجه قرار گرفته. در این میان، سؤال مربوط به چرایی وقوع آن‌ها به این حیث حائز اهمیت است که موضوع پیشگیری و آمادگی برای مدیریت تحول آتی به پاسخ آن وابسته است. این سؤال به شرایط قبل از وقوع اولین مرحله این تحولات وابسته است و وصول به پاسخ مناسبی از آن می‌تواند پاسخ سؤالات مربوط به مراحل دیگر را ساده‌تر و با قابلیت کنترل بیشتر همراه سازد. این مقاله که برگرفته شده از رساله دکتری اینجانب است، تلاش نموده با تلفیقی از روش دلفی و فازی به سؤال مربوطه پاسخ دهد. خاطر نشان می گردد برای پرهیز از تکرار، تنها بخش‌های اصلی ذکر شده و برای فهم جزئیات باید به رساله رجوع شود.

۱- روش انجام پژوهش

برای پاسخ به سوال اصلی، مراحل مختلف زیر پیاده شده است:[۱]

۱) استخراج عوامل وقوع انقلاب و کودتا از پیشینه مطالعاتی

۲) دسته‌بندی عوامل برای شناسایی عوامل مادر: عوامل مادر دربردارنده چندین عامل هستند. به عنوان مثال، تورم، بیکاری، رکود در یک عامل مادر به نام وخامت اقتصادی جای می گیرند.

۳) مصاحبه با کارشناسان برای اعتبارسنجی عوامل مادر: کارشناسان علاوه بر تأیید یا اصلاح تقسیم‌بندی های صورت گرفته برای عوامل مادر، به این سؤال پاسخ می‌دهند که آیا عامل مادر باقی مانده در خاورمیانه عربی تأثیرگذار است یا خیر.

۴) تدوین و توزیع پرسشنامه نیمه‌ساختاریافته برای شناسایی عوامل کلیدی با اتخاذ رویکرد ۲۰-۸۰ پارتو: تدوین ۲ پرسشنامه مجزا که در بردارنده عوامل کلیدی هر یک از بی‌ثباتی‌های انقلاب و کودتا هستند و ارائه هر کدام به ۱۰ متخصص ایرانی در هر حوزه، با استفاده از روش گلوله‌برفی. در این نوع

۱. با توجه به آنکه مقاله مستخرج از رساله دکتری است، برای مشاهده چگونگی انجام این مراحل رجوع شود به: بغیری، علی (۱۳۹۳)، مدلی برای تحلیل تحولات خاورمیانه (۲۰۱۲-۱۹۹۲)، رساله دکتری، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه (ره).

[Downloaded from priw.ir on 2026-01-29]

مصاحبه، به مصاحبه شونده اجازه داده شد که پاسخ خود را تبیین نماید. به علاوه، نقش مصاحبه‌کننده فعال بوده است و سعی داشته مصاحبه‌شونده را به تفکر عمیق درباره سوال با هدف وصول به بهترین پاسخ رهنمون سازد.

۵) پایایی و روایی پرسش‌ها: برای این منظور از فنون ممیزی پژوهش استفاده شد که برای پژوهش های کیفی صورت می‌پذیرد (دانایی‌فر و مظفری، ۱۳۸۷). در اینباره محقق به صورت مستمر در کلیه مراحل انجام پیمایش از ادبیات موجود و نظر کارشناسان بهره برده است و سؤالات در نتیجه رفت و برگشت‌های متعدد نهایی شده‌اند و حتی در مواقعی بعد از انجام روش بعدی و تحلیل نتایج مورد اصلاح و توزیع مجدد قرار گرفته‌اند.

۶) تابع مثلثاتی: بعد از جمع‌آوری پرسشنامه‌ها، داده‌ها در نرم‌افزار اکسل[1] مورد تحلیل دلفی فازی قرار گرفت. در این مرحله حداقل، حداکثر و تابع مثلثاتی فازی مربوط به هر عامل و عدد غیرفازی هر عامل بدست آمد و با استفاده از قانون ۲۰-۸۰ پارتو برای آستانه[2] (α)، ورودی‌هایی اصلی باقی ماند. تابع مثلثاتی فازی[3] مربوط به هر عامل تأثیرگذار از پرسشنامه کارشناسان و بر اساس فرمول‌های زیر بدست آمد:

فرمول۱: تابع مثلثاتی فازی در دلفی فازی

$$\tilde{A} = (L_A, M_A, U_A)$$

$$L_A = min(X_{Ai}), \quad i = 1,2,3,\ldots, n$$

$$M_A = \left(X_{A1} \times X_{A2} \times \ldots \times X_{An}\right)^{\frac{1}{n}}$$

$$U_A = \max\left(X_{Ai}\right), \quad i = 1,2,3,\ldots,n$$

در اینجا، $\tilde{A}$ مقدار فازی اهمیت عامل تأثیرگذار A؛ L_A,M_A,U_A به ترتیب حد پایینی، میانگین هندسی و حد بالایی مقادیر گروه تصمیم‌گیری برای عامل تأثیرگذار A هستند؛ X_Ai مقدار تصمیم‌گیرنده iام برای عامل تأثیرگذار A است.

مقادیر حداکثر و حداقل نظرهای کارشناسی به عنوان دو نقطه پایانی اعداد فازی مثلثی استفاده می‌شوند. از میانگین هندسی به عنوان درجه عضویت اعداد فازی مثلثی و مبنایی برای تصمیم‌گیرنده به منظور غربال نمودن عوامل نامناسب و اجتناب از تأثیر مقادیر انتهایی استفاده می‌کند (جعفری و منتظر، ۱۳۸۶: ۹۷).

1. Excell
2. Threshold value
3. Fuzzy Trigonometric Function

[Downloaded from priw.ir on 2026-01-29]

۷) دی‌فازی ساختن: در مرحله بعد، عدد فازی بدست‌آمده برای هر عامل کلیدی موفقیت، که نشان‌دهنده درک مشترک گروه تصمیم‌گیری برای این عامل است، را با استفاده از فرمول زیر دی‌فازی می‌نماییم:

فرمول۲: دی‌فازی سازی در دلفی فازی

$$S_A = \frac{L_A + 4M_A + U_A}{6}$$

۸) غربال‌گری: به منظور غربال نمودن عوامل نامناسب یک مقدار آستانه (α) را انتخاب می‌کنیم.

$S_A > \alpha$ عامل تأثیرگذار A را بپذیرید.

$\alpha \geq S_A$ عامل تأثیرگذار A را حذف کنید.

اساساً، مقدار آستانه با استنباط ذهنی تصمیم‌گیرنده تعیین می‌شود و مستقیماً بر روی تعداد عواملی که غربال می‌شوند، تأثیر خواهد گذاشت. هیچ راه ساده یا قانون کلی برای تعیین مقدار آستانه وجود ندارد. چن و وانگ عدد ۳ را به عنوان مقدار S انتخاب کردند (Chen & Wang, 2010). بسیاری از محققان آستانه را با پیروی از قانون ۲۰-۸۰ ویلفردو پارتو، بدست آورده‌اند و عواملی برابر یا کمتر از ۸۰ درصد از نمره را آورده باشند، حذف می‌کنند.[1] به عنوان مثال در جایی که گویه‌ها در بازه [۱،۱۰] تعریف شده‌اند، مرز قابل قبول ۸ است و مقادیر برابر یا بیشتر از ۰/۸ را قبول و بقیه را رد نموده‌اند (آقایی و همکاران، ۱۳۹۱: ۸). این پژوهش نیز با پیروی از قانون پارتو، آستانه را $\alpha>80\%$ قرار داد و عواملی که دارای میانگین هندسی پایین‌تر از درصد مذکور بودند، حذف شد. برای بدست آوردن آستانه در هر یک از خروجی‌ها عملیات زیر صورت پذیرفت:

۱. کسب حداقل و حداکثر نمرات دی‌فازی[2] برای کلیه عوامل مربوط به هر خروجی.

۲. کسب دامنه با استفاده از فرمول زیر

فرمول۳: دامنه دی‌فازی در دلفی فازی

$$D = Defuzzy\ max - Defuzzy\ min$$

۱. ویلفردو پارتو یک اقتصاددان ایتالیایی بود که در سال ۱۹۰۶ یک فرمول ریاضی را برای توضیح توزیع نابرابر ثروت در کشورش خلق نمود. وی مشاهده نمود که ۸۰ درصد از ثروت کشور در دستان فقط ۲۰ درصد از مردم قرار دارد. جوزف جوران در اواخر دهة ۱۹۴۰ این قانون را به حوزه‌های دیگر تسری داد و آن‌را به نام قانون یا اصل ۸۰/۲۰ پارتو نامگذاری نمود. چه این کار درست باشد و چه نادرست، رفته رفته این قانون برای بهبود فرایند مدیریت توسط افراد زیادی به‌کار گرفته شد و البته از جنبه‌های کاربردی زیادی برخوردار گشت (Stan, 2010: 4).

2. Defuzzy min, Defuzzy max

[Downloaded from priw.ir on 2026-01-29]

۳. شناسایی آستانه با استفاده از فرمول زیر

فرمول٤: آستانه در دلفی فازی

$$\alpha > 0.8 \times D$$

۲. مفهوم‌شناسی

در این بخش مفهوم انقلاب و کودتا از منظر متخصصان و شخص محقق تفسیر گردیده است.

۲/۱. انقلاب

تعریف انقلاب همواره مورد اختلاف بوده و از گذشته تا کنون معانی مختلفی برای آن ارائه شده است. متخصصانی همچون هیدمن[1]، سامر[2]، پارسونز[3] و فینی[4] آن‌را بسیار جامع و به مثابه هر نوع تغییراتی اعم از اقتصادی، سیاسی، مذهبی و .... تعریف می‌کنند. متفکرانی همچون بن[5] و الوود[6] آن‌را به مثابه تغییرات اجتماعی ناگهانی که می‌تواند تغییرات سیاسی را نیز در بر بگیرد و افرادی همچون بودین[7]، اسمال[8]، آدامز[9]، سوروکین[10]، رز[11] و مارتین دوو[12] آن‌را به مثابه پدیده‌ای صرفاً سیاسی که با تغییر حاکمیت همراه است در نظر می‌گیرند (Yoder, ۱۹۲۶: ۴۳۳).

مارکس انقلاب را تحول در نظام اقتصادی، ویلفردو پارتو آن‌را به معنای چرخش نخبگان، ماکس وبر و الکسی دوتوکریل از آن به عنوان افزایش قدرت دولت، محافظه‌کاران آن‌را خیال‌پردازی و عده‌ای آن‌را حل‌کننده بحران مشارکت سیاسی معنی می‌نمایند (بشیریه، ۱۳۸۲: ۱۹۶-۱۹۴). هرچند تعاریف متعددی از انقلاب وجود دارد، اما این تعاریف معمولاً کلی هستند و تقریباً همه انواع بی‌ثباتی را در خود جای می‌دهند. این موضوع برای ما مشکل‌آفرین است و به ما اجازه نمی‌دهد تا با مجزا کردن انواع

1. Hyndman
2. Summer
3. Parsons
4. Finney
5. Le Bon
6. Ellwood
7. Bodin
8. Small
9. Adams
10. Sorokin
11. Ross
12. Martin Dewe

[Downloaded from priw.ir on 2026-01-29]

بی‌ثباتی، به صورت تخصصی آن‌ها را مورد مطالعه قرار دهیم. لذا باید به دنبال تعاریفی بود که مرز میان انقلاب با سایر تحولات را روشن سازند. با تعریف انقلاب در معنای اخص تعداد آن در طول تاریخ انگشت‌شمار می‌شود. در اینجا به شماری از این تعاریف رجوع می‌کنیم.

هانا آرنت انقلاب را پدیده‌ای اجتماعی با مشارکت مردم و همراه با خشونت می‌داند که به تغییر و تحول بنیادین و اساسی در زمینه‌های سیاسی و اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و ایدئولوژیکی یک جامعه منتهی گردد (۱۳۶۱: ۳۷). از نظر مردیها انقلاب برابر است با دگرگونی سریع، بنیادین و خشونت‌آمیز داخلی در ارزش‌ها و اسطوره‌ها، نهادهای سیاسی‌ـاجتماعی و فعالیت‌های حکومتی (۱۳۸۵: ۴۱). از نظر هانتینگتون انقلاب برابر است با تحولی سریع، بنیادین و خشونت‌آمیز در ارزش‌ها و اسطوره‌های حاکم یک جامعه و در نهادهای سیاسی، ساخت اجتماعی، رهبری و فعالیت و سیاست‌های حکومتی (بشیریه، ۱۳۷۲: ۳؛ هانتینگتون، ۱۳۸۶: ۳۸۵). در تعریفی دیگر انقلاب عبارتست از دگرگوني بنيادي در همه زمينه‌هاي اجتماعي، اخلاقي، اقتصادي، حقوقي و به‌ويژه سياسي نسبت به آنچه پيش از انقلاب استوار و پابرجا بوده است و اين دگرگوني‌ها هميشه با سرنگوني نظام سياسي حاكم پيش مي‌آيد و كمتر با آرامش همراه بوده و اغلب با كارهاي خشونت‌آميز و ويران‌گري و خونريزي‌ها همگام مي‌باشد (ابوالمحمد، ۱۳۷۶: ۳۶۴). منوچهر محمدی نیز انقلاب را حركتي مردمي، در جهت تغيير سريع و بنياني ارزش‌ها و باورهاي مسلط، نهادهاي سياسي، ساختارهاي اجتماعي، رهبري، روش‌ها و فعاليت‌هاي حكومتي يك جامعه تعريف نموده كه توأم است با خشونت (۲۷ :۱۳۸۰).

در تعریف عام، انقلاب کلیه انواع بی‌ثباتی را در خود جای می‌دهد. ولی در اینجا منظور ما از انقلاب، در معنای اخص آن است. در این معنا انقلاب پدیده‌ای است اجتماعی، با تغییرات بنیادین سیاسی و اجتماعی، همراه با خشونت، رهبری کاریزماتیک، ایدئولوژی و بسیج عمومی که بر خلاف اصلاحات، از روندی سریع برخوردار است. در این صورت می‌توان میان انقلاب و سایر انواع بی‌ثباتی سیاسی مشابه ـ همچون کودتا، خیزش، جنگ داخلی ـ تمایز ایجاد نمود. همچنین، تفاوت انقلاب با جنبش‌های استقلال‌طلبانه در آن است که نقطه شروع تحول انقلابی نارضایتی از سیستم سیاسی داخلی، ولی نقطه شروع جنبش و یا جنگ‌های استقلال‌طلبانه، نارضایتی از دخالت خارجی است. انقلاب ایران، فرانسه و روسیه سه نمونه انقلاب هستند که از شاخص‌های مذکور برخوردارند.

نکته پایانی آن است که ممکن است از منظر برخی خوانندگان به دلیل عدم وقوع انقلاب در معنای خاص در محدوده زمانی و مکانی، بررسی علل انقلاب در این معنا اهمیتی نداشته باشد. در پاسخ

[Downloaded from priw.ir on 2026-01-29]

باید گفت که اولاً؛ برخی محققان اصرار دارند که انقلاب به وقوع پیوسته است. بسیاری از محققان بر این باورند که ویژگی‌های انقلابی تحولات سال ۲۰۱۰ تونس و ۲۰۱۱ مصر بیش از سایر انواع تحول به انقلاب شباهت داشته است (Chomiak, 2011: 68-83; Lotan et al., 2011: 31; Goldstone, 2011: 8-16; Harb, 2011; Shahine, 2011: 1-3). ثانیاً؛ عدم وقوع یک تحول به معنای عدم وجود ریسک وقوع آن نیست. ویژگی‌های منطقه خاورمیانه همواره ریسک وقوع انقلاب را بالا نگاه داشته است. لذا، حتی اگر عدم وقوع انقلاب را قبول داشته باشیم، باز هم شناسایی عوامل کلیدی وقوع آن از جنبه‌های علمی و عملی برخوردار است، زیرا با شناسایی این عوامل به نحو مؤثرتری می‌توان احتمال وقوع انقلاب در آینده را پیش‌بینی نمود.

۲/۲ کودتا

در فرهنگ واژگان آکسفورد، کودتا به اقدام ناگهانی، غیرقانونی و اغلب خشونت‌آمیز برای تغییر حکومت گفته می‌شود. در لغت‌نامه دهخدا نیز کودتا عبارتست از برانداختن حکومت با استفاده از قوای نظامی کشور و تسلط بر اوضاع و روی کار آوردن حکومتی نو. اصل کلمه کودتا فرانسوی است. این واژه از اواخر قرن ۱۷ وارد ادبیات سیاسی شده است. بعد از کودتای لویی ناپلئون، معروف به ناپلئون سوم، در سال ۱۸۵۱ میلادی استفاده از این واژه رواج پیدا کرد. کودتا را از قرن بیستم به دو معنی به کار می‌بردند:

۱) شورش گروه‌هایی از هیات حاکمه علیه گروه دیگر که غالباً با تکیه بر ارتش و نیروی نظامی صورت می‌گیرد. در این حالت کودتا علیه حاکمیت رخ می‌دهد. خود این تعریف نیز دو دسته دارد.

دسته اول آن عام است و به کودتای نظامی محدود نیست. در این تعریف، کودتا عبارت است از جایگزینی غیرقانونی فرد یا افراد جدید بجای حاکمان فعلی (Lane, 2008: 529). بیشتر محققان کودتا را در دسته اول از تعریف a قرار می‌دهند. کودتا حرکتی توطئه‌آمیز، غیر قانونی و تسط گروهی اقلیت و در عین حال صاحب ابزار قدرت مادی علیه نظام حاکم، به منظور سرنگونی آن و به دست آوردن قدرت سیاسی می‌باشد و در آن گروه‌های اجتماعی نقش و دخالتی ندارند (محمدی، ۱۳۸۲: ۳۶۰-۳۵۸). هانتینگتون نیز بر این معنی از کودتا صحه می‌گذارد. وی کودتا را شگردی غیرقانونی برای براندازی رهبران حکومت یا دولت موجود تعریف می‌کند که معمولاً از طریق خشونت یا تهدید انجام میگیرد (هانتینگتون، ۱۳۸۶: ۳۲۰).

اما در دسته دوم، کودتا منحصر می‌شود به اقدام نیروهای نظامی علیه حاکمیت، در حالی‌که می‌بایست

[Downloaded from priw.ir on 2026-01-29]

تحت فرمانبرداری حاکمیت می‌باشند. در تعریف دوم نمی‌توان اقدام نظامیان یا شبه نظامیان خارج از فرمانبرداری حاکمیت علیه حاکمیت را کودتا نامید.

۲) تغییر ناگهانی رویه دولت حاکم علیه جنبش‌های اعتراضی مردمی و استفاده شدید و سرکوب‌گرانه از ارتش علیه نیروهای مردمی و انقلابی. در این حالت، حاکمیت برای کنترل اوضاع به کودتا دست می‌زند.

با این حال، منظور ما از کودتا باید به نحوی باشد که از قابلیت انطباق بیشتری با حوادث خاورمیانه برخوردار باشد. اغلب کودتاهای خاورمیانه عربی ـ مثل کودتای حزب بعث عراق، کودتای افسران جوان مصر و کودتای سرهنگ قذافی ـ علیه حاکمیت و توسط ارتش انجام شده‌اند. لذا، منظور ما از کودتا در دسته دوم از گروه a جای می‌گیرد. به عبارت دیگر، کودتای مورد نظر ما در این مقاله عبارت است از اقدام غیرقانونی نظامیان رسمی به براندازی حکومت که در فرهنگ لغت دهخدا نیز تصریح گشته.

نکته دیگر در تفاوت میان کودتا با سایر انواع بی‌ثباتی‌های ضد حکومتی آن است که برخلاف انقلاب، شورش، خیزش و حتی جنگ داخلی، نقش مردم در کودتا در حمایت یا مخالفت با حاکمان یا کودتاچیان کمرنگ است. همچنین، تأثیرات اقتصادی و اجتماعی ناشی از کودتا بر مردم از سایر انواع بی‌ثباتی کمتر است (Lane, 2008: 529). البته از آنجا که معمولاً طرفین درگیر در بی‌ثباتی‌های مختلف خاورمیانه از مردم برای مشروعیت‌بخشی به اقدام خود بهره می‌برند. این دو نکته در مورد خاورمیانه عربی کمتر مصداق پیدا می‌کند و کودتاهای این منطقه از مایه‌های انقلابی و خیزشی برخوردار هستند. نقض این دو نکته در جریان کودتای نظامی عراق به رهبری عبدالسلام عارف در فوریه ۱۹۶۳ و کودتای ژنرال حافظ اسد در سوریه در سال ۱۹۷۰ نمایان بوده است.

۳- دلفی فازی تک مرحله‌ای

در ۱۹۸۸ روش دلفی فازی توسط کافمن و گوپتا ابداع شد (Kaufmann & Gupta, 1988). این روش تکامل یافته روش دلفی است که با دقت بیشتری انعطاف‌پذیری خود را حفظ و داده‌های غیرصریح و غیردقیق را تحلیل می‌کند. در روش دلفی فازی، داده‌ها به جای اعداد واقعی با اعداد فازی نمایش داده می‌شوند. مراحل اجرایی روش دلفی فازی در واقع ترکیبی از اجرای روش دلفی و انجام تحلیل‌ها بر روی اطلاعات با استفاده از تعاریف نظریه مجموعه فازی است. عدد فازی مثلثی برای گنجاندن نظرهای کارشناسی به کار می‌رود (جعفری و منتظر، ۱۳۸۶: ۹۶).

[Downloaded from priw.ir on 2026-01-29]

مراحل این روش دقیقاً به مانند روش دلفی است، با این تفاوت که بجای اعداد قطعی از اعداد فازی در تحلیل‌ها استفاده می‌شود. نظرات خبرگان در قالب یک عدد فازی مثلثی جمع‌آوری می‌شود. هر عدد فازی دارای سه میزان حداقل، ممکن‌ترین و حداکثر مقدار ارائه می‌شود. سپس، میانگین نظر خبرگان و میزان اختلاف نظر هر فرد خبره از آن محاسبه می‌شود. در دور بعدی، این تحلیل به خبرگان ارائه می‌شود تا آن‌ها نظرات خود را اصلاح نمایند (جعفری و منتظر، ۱۳۸۶: ۹۷). در دلفی فازی تک‌مرحله‌ای با استفاده از پرسشنامه نیمه‌ساختمند، با کمک فرمول‌های ریاضی خاص، تنها یک دور پرسشنامه توزیع می‌شود.

٤-فرایند اجرای دلفی فازی تک مرحله‌ای در پژوهش

در اینجا باید خاطر نشان گردد که نمی‌توان با روش‌های معمول در سنجش روایی، مثل آلفای کرونباخ، روایی پرسشنامه‌ها را بدست آورد زیرا روش تحلیل ما فازی است نه قطعی و لذا نمی‌توان از روش‌های مذکور در برآورد آمار قطعی در این پژوهش استفاده نمود. به علاوه، تعداد پاسخ‌دهندگان بسیار اندک است و برای هر یک از تحولات هرگز به ۳۶ نفر ـ حداقل تعداد افراد پاسخ‌دهنده برای براورد روایی از طریق آلفای کرونباخ برابر است با ۳۶ نفر (رفرنس) ـ نمی‌رسد. از این‌رو، ما از روش دلفی فازی استفاده نموده‌ایم. در نهایت می‌توان شمای کلی انجام روش دلفی فازی را در شکل زیر مشاهده نمود:

تصویر ۱: شمای کلی روش دلفی فازی تک‌مرحله‌ای در رساله

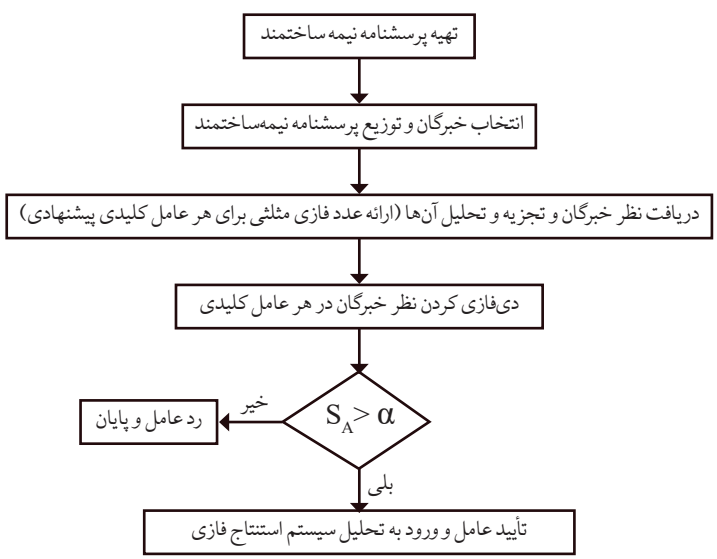

[Downloaded from priw.ir on 2026-01-29]

در انتهای دلفی فازی، عوامل اصلی هر یک از تحولات باقی می‌ماند و این عوامل، ورودی‌های ما برای سیستم استنتاج فازی را شکل می‌دهد.

۵- نتایج دلفی

داده‌های جمع‌آوری شده برای هر یک از تحولات به صورت مجزا به نرم‌افزار excel وارد شد و با انجام عملیات‌های ریاضی مذکور در دو مقاله قبلی نویسنده، نتایج جداول ۵ و ۶ حاصل گردید. در این دو جدول، ستون‌های رنگی، عوامل مادر هستند، min از حداقل و max از حداکثر امتیاز به یک عامل خبر می‌دهند. همچنین در این جداول می‌توان میانگین هندسی امتیازات داده شده به یک عامل و در نهایت عدد دی‌فازی را مشاهده نمود. با توجه به فرمول‌های ذکر شده در قبل ـ که در پائین جداول نیز به نمایش درآمده‌اند ـ آستانه و عوامل باقی‌مانده مشخص شدند. علامت Y از باقی‌ماندن و علامت N از حذف عامل خبر می‌دهند.

۵/۱ انقلاب

نتایج حاصل از تحلیل پرسشنامه عوامل اصلی این تحول به صورت زیر است:

جدول ۱: تحلیل نتایج دلفی انقلاب

عوامل	min	geomean	Max	defuzzy	عوامل باقی مانده	عوامل	min	geomean	Max	defuzzy	عوامل باقی مانده
d1	2	2.847062	4	1	N	pi2	5	5.578003	6	1.833333	Y
d2	1	2.352158	4	0.833333	N	N	1	2.069361	5	1	N
d3	1	1.319508	2	0.5	N	f1	4	5.030018	6	1.666667	Y
d4	1	1.643752	3	0.666667	N	f2	2	2.625298	4	1	N
d5	1	2.420808	4	0.833333	N	co1	5	5.578003	6	1.833333	Y
d6	1	2.961192	5	1	N	co2	5	5.680635	6	1.833333	Y
cu1	1	2.047673	3	0.666667	N	p1	1	2.855159	5	1	N
cu2	1	2.491462	4	0.833333	N	p2	1	2.455051	5	1	N
cu3	1	2.198524	5	1	N	ps1	2	2.945467	4	1	N
cu4	1	2.188575	4	0.833333	N	ps2	1	1.148698	2	0.5	N
di1	1	2.138469	5	1	N	ps3	5	5.578003	6	1.833333	Y
di2	2	2.847062	4	1	N	G	1	2.069361	5	1	
pi1	1	2.352158	4	0.833333	N						
Defuzzy min				0.5		Defuzzy max				1.833333	
D= Defuzzy max - Defuzzy min				1.333333		$\alpha > 0.8 \times D$				1.066667	

[Downloaded from priw.ir on 2026-01-29]

در جدول بالا نمادها به ترتیب عبارتند از:

وضعیت رفاهی ـ اقتصادی شهروندان (d1)؛ توازن توسعه بین بخش‌های مختلف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و نظامی (d2)؛ برابری رشد و توسعه در میان گروه‌های مختلف جنسیتی (d3)؛ برابری رشد و توسعه در میان گروه‌های مختلف دینی (d4)؛ برابری رشد و توسعه در میان گروه‌های مختلف قومی (d5)؛ برابری رشد و توسعه در میان طبقات اجتماعی مختلف (d6)؛ انطباق توسعه با فرهنگ عمومی اکثریت جامعه (cu1)؛ انطباق فرهنگ نخبگان سیاسی با فرهنگ اکثریت جامعه (cu2)؛ دموکراسی (di1)؛ فساد سیاسی و اقتصادی (di2)؛ شکاف میان نخبگان سیاسی با یکدیگر (pi1)؛ شکاف میان نخبگان سیاسی با نخبگان نظامی (pi2)؛ نارضایتی عمومی از دخالت خارجیان (n)؛ حمایت ـ اعم از مالی، نظامی، سیاسی ـ قدرت‌های بین‌المللی از حکومت (f1)؛ رقابت بازیگران منطقه‌ای (f2)؛ استفاده از رسانه‌های جمعی، اینترنت و سایر انواع شبکه‌های اجتماعی (co1)؛ مراوده و تماس حضوری شهروندان ـ مثلاً در قالب‌هایی مثل توریسم ـ با خارجیان (co2)؛ انسجام مخالفان (p1)؛ توانائی مخالفان در دفع قدرت سرکوب حکومت (p2)؛ سرایت بی‌ثباتی سیاسی از خارج به مرزهای داخلی (ps1)؛ درجه ثبات ـ اعم از سیاسی، اقتصادی و اجتماعی ـ داخلی (ps3) و سن دولت از تاریخ تأسیس (G). در مجموع با در نظر گرفتن مقدار ، ۶ فاکتور زیر برای انقلاب باقی مانده‌اند:

ps1، p2، p1، co1، f1، pi1 که به ترتیب عبارتند از شکاف میان نخبگان سیاسی با یکدیگر، حمایت‌های ـ اعم از مالی، نظامی، سیاسی ـ قدرت‌ها از حکومت؛ استفاده از رسانه‌های جمعی، اینترنت و سایر انواع شبکه‌های اجتماعی؛ انسجام مخالفان؛ توانائی مخالفان در دفع قدرت سرکوب حکومت و سرایت بی‌ثباتی سیاسی از خارج به مرزهای داخلی.

همان‌طور که ملاحظه می‌شود از شش عامل باقی‌مانده دو عامل به حوزه روابط بین‌الملل تعلق دارند: «حمایت‌های ـ اعم از مالی، نظامی، سیاسی ـ قدرت‌ها از حکومت» و «سرایت بی‌ثباتی سیاسی از خارج به مرزهای داخلی». همچنین، عامل «استفاده از رسانه‌های جمعی، اینترنت و سایر انواع شبکه‌های اجتماعی» در حوزه مسائل نوین جهانی شدن قرار دارد که این نیز می‌تواند به حوزه روابط بین‌الملل اختصاص یابد. از این‌رو، در این تحول داخلی ـ که البته از تأثیرات منطقه‌ای و بین‌المللی برخوردار است ـ اهمیت وزنی عوامل بین‌المللی حداقل برابر است با ۵۰ درصد.

[Downloaded from priw.ir on 2026-01-29]

۵/۲ کودتا

نتایج حاصل از تحلیل پرسشنامه عوامل اصلی به صورت زیر است:

جدول۲: نتایج دلفی فازی برای کودتا

عوامل	min	geomean	Max	defuzzy	عوامل باقی مانده	عوامل	min	geomean	Max	defuzzy	عوامل باقی مانده
d1	2	2.847062	4	1	N	pi2	5	5.578003	6	1.833333	Y
d2	1	2.352158	4	0.833333	N	N	1	2.069361	5	1	N
d3	1	1.319508	2	0.5	N	f1	4	5.030018	6	1.666667	Y
d4	1	1.643752	3	0.666667	N	f2	2	2.625298	4	1	N
d5	1	2.420808	4	0.833333	N	co1	5	5.578003	6	1.833333	Y
d6	1	2.961192	5	1	N	co2	5	5.680635	6	1.833333	Y
cu1	1	2.047673	3	0.666667	N	p1	1	2.855159	5	1	N
cu2	1	2.491462	4	0.833333	N	p2	1	2.455051	5	1	N
cu3	1	2.198524	5	1	N	ps1	2	2.945467	4	1	N
cu4	1	2.188575	4	0.833333	N	ps2	1	1.148698	2	0.5	N
di1	1	2.138469	5	1	N	ps3	5	5.578003	6	1.833333	Y
di2	2	2.847062	4	1	N	G	1	2.069361	5	1	
pi1	1	2.352158	4	0.833333	N						
Defuzzy min				0.5		Defuzzy max				1.833333	
D= Defuzzy max - Defuzzy min				1.333333		$\alpha > 0.8 \times D$				1.066667	

در جدول بالا نمادها به ترتیب عبارتند از:

وضعیت رفاهی ـ اقتصادی شهروندان (d1)؛ توازن توسعه بین بخش‌های مختلف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و نظامی (d2)؛ برابری رشد و توسعه در میان گروه‌های مختلف جنسیتی (d3)؛ برابری رشد و توسعه در میان گروه‌های مختلف دینی (d4)؛ برابری رشد و توسعه در میان گروه‌های مختلف قومی (d5)؛ برابری رشد و توسعه در میان طبقات اجتماعی مختلف (d6)؛ انطباق توسعه با فرهنگ عمومی اکثریت جامعه (cu1)؛ انطباق فرهنگ نخبگان سیاسی با فرهنگ اکثریت جامعه (cu2)؛ دموکراسی (di1)؛ فساد سیاسی و اقتصادی (di2)؛ شکاف میان نخبگان سیاسی با یکدیگر (pi1)؛ شکاف میان نخبگان سیاسی با نخبگان نظامی (pi2)؛ نارضایتی عمومی از دخالت خارجیان (n)؛ حمایت ـ اعم از مالی، نظامی، سیاسی ـ قدرت‌های بین‌المللی از حکومت (f1)؛ رقابت بازیگران منطقه‌ای (f2)؛ انسجام مخالفان (p1)؛ توانائی مخالفان در دفع قدرت سرکوب حکومت (p2)؛ سرایت بی‌ثباتی سیاسی از خارج به مرزهای داخلی (ps۱)؛ فاصله زمانی میان تحول مذکور با بی‌ثباتی‌های سیاسی مشابه در داخل (ps2)؛

[Downloaded from priw.ir on 2026-01-29]

درجه ثبات ـ اعم از سیاسی، اقتصادی و اجتماعی ـ داخلی (ps3) و سن دولت از تاریخ تأسیس (G). در مجموع با در نظر گرفتن مقدار ، چهار عامل زیر برای کودتا باقی مانده‌اند:

p1، f1، pi2 و p2 که عبارتند از شکاف میان نخبگان سیاسی با نخبگان نظامی، حمایت‌های ـ اعم از مالی، نظامی، سیاسی ـ قدرت‌ها از حکومت، انسجام مخالفان یا کودتاچیان و توانائی نظامیان در دفع قدرت سرکوب حکومت.

همان‌طور که ملاحظه می‌شود از چهار عامل باقی‌مانده، تنها یک عامل به حوزه روابط بین‌الملل تعلق دارد: حمایت‌های ـ اعم از مالی، نظامی، سیاسی ـ قدرت‌ها از حکومت. این یعنی اهمیت وزنی عوامل بین‌المللی در کودتا تنها ۲۵ درصد است که از تحول انقلاب کمتر است. به علاوه، در عوامل تعیین‌کننده کودتا تنها چهار عامل باقی‌مانده‌اند که در مقایسه با تعداد عوامل باقی‌مانده در انقلاب کمتر هستند. با این حال، اهمیت وزنی عوامل مرتبط با نظامیان در این تحول به شدت از تحول قبل بیشتر است. از میان عوامل باقی‌مانده تنها نقش نظامیان در یک عامل، با عنوان حمایت‌های ـ اعم از مالی، نظامی، سیاسی ـ قدرت‌ها از حکومت، کمتر است که بدون احتساب این عامل، اهمیت وزنی عوامل مرتبط با نظامیان برابر است با ۷۵ درصد. البته همین عامل نیز می‌تواند با نقش نظامیان در زمانی همراه گردد که قدرت‌ها از نظامیان علیه حکومت حمایت کنند و در این صورت ۱۰۰ درصد عوامل تعیین‌کننده کودتا در ارتباط با نظامیان قرار می‌گیرند.

علی‌رغم آن‌که در این مقاله نمی‌خواهیم به تفسیر این عوامل وارد شویم، برای آن‌که نشان دهیم این عوامل تا چه حد قابل بررسی هستند به دو مثال قناعت می‌شود. در نمونه اول باید گفت که عامل انسجام کودتاچیان عاملی دو وجهی است. بدین معنی که انسجام آن‌ها برای کودتا در صورت مساعد بودن سایر شرایط به موفقیت کودتا منتهی خواهد شد. با این حال، عدم انسجام و افتراقات میان آن‌ها می‌تواند به افزایش ریسک کودتاها و تکرار کودتاهایی منتهی شود که از میزان موفقیت کمتری برخوردار هستند (McGowan, 2003). همچنین، شاخص‌های مختلف آثار مختلفی را بر رژیم‌های مختلف دارند. مثلاً ثابت شده که عامل بی ثباتی در رژیم‌های غیردموکرات کمتر از رژیم‌های هیبرید و دموکرات به کودتا منتهی می‌شود (Hiroi & Omori, 2013: 60)

[Downloaded from priw.ir on 2026-01-29]

نتیجه‌گیری

گرچه در ابتدا مصاحبه‌شوندگان بر باقی ماندن بسیاری از عوامل تأکید داشتند، ولی رفته رفته و از طریق پرسش‌وپاسخ و مصاحبه عمیق بسیاری از عوامل حذف گردیدند. یکی از سؤالات چالشی که به حذف تعداد زیادی از عوامل منتهی شد، آن بوده است که کدام عوامل همواره در وضعیت نامطلوب به سر می‌بردند و اگر این عوامل در شرایط مناسب برای وقوع تحول قرار داشته‌اند، چرا در بسیاری از زمان‌ها تحول رخ نداده است. به عبارت دیگر، چه عاملی تغییر کرده که کودتا یا خیزش رخ داده است؟

این مقاله نشان می‌دهد که متخصصان دانشگاهی در ایران، کدام عوامل را کلیدی‌ترین عوامل وقوع انقلاب و کودتا در خاورمیانه عربی بعد از جنگ سرد می‌دانند. همچنین، در حالی که اختلافات میان سیاسیون در وقوع انقلاب نقش داشته، اختلاف میان سیاسیون با نظامیان کودتا را عامل شده است. این به معنای آن است که نظامیان بیش از آنکه نسبت به منازعات نخبگان سیاسی حساس باشند و سوای وجود هر حزب یا گروه سیاسی، به رابطه سیاسیون با خود نگاه می کنند. به عنوان مثال، برای نظامیان خاورمیانه عربی، بودجه و رفاه مهمتر از تکثرگرایی یا انحصارطلبی حزب حاکمه است.

همچنین، عنصر شبکه های اجتماعی و اینترنت و ارتباطات سنتی اجتماعی برای کودتاچیان اهمیت چندانی نداشته و انها سعی دارند تا جای امکان اولاً؛ موضوع کودتا را عمومی نسازند و ثانیاً؛ روابط میان خود را از طرق سنتی و مشاهده نفر به نفر صورت دهند. این در حالی است که عمومی شدن موضوع و بهره بردن از ابزارهای نوینی که با سرعت بیشتری پیام را به مخاطبان واصل سازد در انقلاب در اهمیت بیشتری برخوردار است.

نکته دیگر آن است که رابطه چندانی میان وقوع ناآرامی و بی‌ثباتی در خارج با کودتا دیده نشده، اما این موضوع برای انقلاب بالعکس است. به عبارت دیگر، کودتاچیان چندان به تحولات برون‌مرزی حساسیت نشان نمی‌دهند، اما انقلابیون به دنبال الگوهایی برای الهام‌پذیری و مدلسازی هستند. از همین رو، در هنگام وقوع ناآرامی‌های خارجی، نگرانی حاکمان بیشتر از جانب جامعه است و چندان به تحرکات نظامیان حساس نیستند.

در نهایت از میان عوامل متعدد گرداوری شده از بررسی ادبیات و نظر کارشناسان شش عامل کلیدی برای وقوع انقلاب و چهار عامل کلیدی برای وقوع کودتا شناسایی شدند. این عوامل گرچه ۲۰ درصد از کل عوامل هستند، ولی بر بیش از ۸۰ درصد تحولات نامبرده مؤثر بوده‌اند. این موضوع به ویژه، از مزایای کاربردی برخوردار است، چراکه محدودیت‌های زمانی و بودجه‌ای بازیگران سیاسی و بین‌المللی

[Downloaded from priw.ir on 2026-01-29]

به آن‌ها اجازه نمی‌دهد تا با بازده مناسب تمامی عوامل را کنترل کنند. از این‌رو، بازیگران دولتی و غیردولتی به دنبال آن هستند تا عوامل کلیدی را شناسایی نمایند و هزینه‌های مالی و زمانی خود در کنترل عوامل متکثر را کاهش و از این طریق بیشترین بازده را کسب نمایند. این تحقیق سرفصل‌های کلیدی را در اختیار پژوهشگران قرار می‌دهد که بررسی هر یک از آن‌ها به پژوهشی مستقل نیازمند است. هر یک از این عوامل کلان خود به شاخص‌ها و عوامل ریزتری تقسیم می‌شوند. شناسایی مهمترین شاخص‌ها در هر یک از این عوامل کلان موضوع دیگری است که برخی از آن‌ها توسط برخی از محققان مورد بررسی قرار گرفته ولی همچنان بررسی سایر شاخص‌ها به تحقیقات دیگر نیازمند است. همچنین، چگونگی ترکیب این عوامل برای ایجاد تحول نیز موضوع دیگری است که می‌تواند در تحقیقات آتی مورد بررسی قرار گیرد.

کتابنامه

۱. ابوالمحمد، عبدالحمید .(۱۳۷۶). مباني سیاست. تهران: توس.

۲. آرنت، هانا .(۱۳۶۱). انقلاب. ترجمه عزت الله فولادوند. تهران: خوارزمی.

۳. آقایی، میلاد، آقایی، اصغر و آقایی، رضا .(۱۳۹۱). شاخص‌های اساسی مؤثر بر وفاداری مشتریان در صنعت بهداشت و سلولزی ایران با استفاده از رویکرد دلفی فازی و دی‌متل فازی. مدیریت بازرگانی. پائیز. ۴ (۳): ۲۰-۱.

۴. بشیریه، حسین .(۱۳۷۲). انقلاب و بسیج سیاسی. تهران: سمت.

۵. بشیریه، حسین .(۱۳۸۲). آموزش دانش سیاسی (مبانی علم سیاست نظری و تأسیسی). (چاپ سوم). تهران: نشر نگاه معاصر.

۶. جعفری، نیلوفر و منتظر، غلامعلی .(۱۳۸۷). استفاده از روش دلفی فازی برای تعیین سیاستهای مالیاتی کشور، پژوهشهای رشد و توسعه پایدار. بهار. ۸ (۱): ۱۱۴-۹۱.

۷. دانائی‌فر، حسن و مظفری زینب .(۱۳۸۷). ارتقاء روایی و پایایی در پژوهش‌های کیفی مدیریتی: تأملی بر استراتژی‌های ممیزی پژوهشی، پژوهشهای مدیریت، پائیز، ۱ (۱): ۱۳۱-۱۶۲.

۸. محمدی، منوچهر (۱۳۸۲)، انقلاب اسلامی در مقایسه با انقلاب های فرانسه و روسیه. تهران: نشر معارف.

۹. محمدي، منوچهر .(۱۳۸۰). انقلاب اسلامي؛ زمینه ها و پیامدها. تهران: نشر معارف.

۱۰. مردیها، مرتضی .(۱۳۸۵). مبانی نقد فکر سیاسی. تهران: نشر نی.

۱۱. هانتینگتون، ساموئل (۱۳۸۶)، سامان سیاسی در جوامع دستخوش دگرگونی. ترجمه محسن ثلاثی. (چاپ چهارم). تهران: نشر علم.

12. Chen, M. K., & Wang, S. C. (2010). The use of a hybrid fuzzy-Delphi-AHP approach to develop global business intelligence for information service firms. Expert Systems with Applications. doi: 10.1016/j.eswa.2010.04.033

[Downloaded from priw.ir on 2026-01-29]

13. Chomiak, L. (2011). The making of a revolution in Tunisia. Middle East Law and Governance, 3(1-2), 68-83.

14. Goldstone, Jack A. (2011), "Understanding the revolutions of 2011: weakness and resilience in Middle Eastern autocracies", Foreign Affairs, 90 (8).

15. Harb, Z. (2011). Arab revolutions and the social media effect. M/C Journal,14(2).

16. Hiroi, Taeko & Omori, Sawa (2013), "Causes and Triggers of Coups d'état: An Event History Analysis", Politics & Policy, Volume 41, No. 1.

17. Kaufmann, A., Gupta, M. M. .(1988). Fuzzy Mathematical Models in Engineering and Management Science. New York: Elsevier Science Inc.

18. Lane, David (2008), "The Orange Revolution: 'People's Revolution' or Revolutionary Coup?", THE BRITISH JOURNAL OF POLITICS & INTERNATIONAL RELATIONS, Volume 10, Issue 4, November.

19. Lotan, Gilad, et al. .(2011). The Arab Spring the revolutions were tweeted: Information flows during the 2011 Tunisian and Egyptian revolutions, International Journal of Communication, 5(31).

20. McGowan, Patrick J. (2003), "African Military coups d'état, 1956-2001: Frequency, Trends and Distribution", The Journal of Modern African Studies, Vol. 41, No. 3, Sep.

21. Shahine, S. H. (2011). Youth and the Revolution in Egypt (Respond to this article at http://www. therai. org. uk/at/debate). Anthropology today, 27(2), 1-3.

22. Stan, Dr. .(2010). How to Promote Your Business with Little Or No Money. USA: Authoe House.

23. Yoder, D. (1926). Current definitions of revolution. American Journal of Sociology, 32(3), 433-441.

DOI: ۱۰.۲۱۸۵۹/priw-۱۳۰۲۰۵

به این مقاله این‌گونه ارجاع دهید:

بغیری، علی (۱۴۰۲)، «شناسایی عوامل عمده و کلیدی وقوع انقلاب و کودتا در کشورهای عرب خاورمیانه با استفاده از روش دلفی فازی» فصلنامهٔ پژوهشهای سیاسی جهان اسلام، س۱۳، ش۲، تابستان ۱۴۰۲، صص ۱۲۰-۱۰۳

[Downloaded from priw.ir on 2026-01-29]